Restes prehistòriques d'Aiguafreda i el seu entorn

Francesc Casanellas Bassols

MEV 4991 (Museu Episcopal de Vic)

AJUNTAMENT
D'AIGUAFREDA

Drets: Francesc Casanellas Bassols (text, fotografies i plànols), altres autors (fotografies, quan se n'indiqui l'auditoria), Miquel Parella Codina (pròleg)

Edició: Ajuntament d'Aiguafreda

Disseny i maquetació: VITI agència creativa

Impressió: Gráficas Campás, S.A.

ISBN
978-84-09-35575-4

Restes prehistòriques d'Aiguafreda i el seu entorn

Francesc Casanellas Bassols

PRÒLEG

El patrimoni prehistòric d'Aiguafreda i el seu entorn

Aiguafreda havia de tenir un llibre dedicat a la seva prehistòria. L'alta vall del Congost conté un patrimoni ric en restes prehistòriques que necessitava que fos posat en valor i presentat d'una manera clara, amena, metòdica i ben catalogada. Aquest llibre assoleix aquest propòsit i enriqueix la nostra documentació amb aquest imprescindible estat de la qüestió sobre el nostre patrimoni més antic.

Des de les primeres expedicions culturals (les celebrades *excursions científiques*) de finals del XIX i començaments del XX per part de membres del Centre Excursionista de Catalunya, fundat uns anys abans, o de persones vinculades al Museu Episcopal de Vic, Aiguafreda i el seu entorn van ser un pol d'atracció per l'abundosa concentració de restes megalítiques que en aquella època ja havien estat detectades. El fet que a Aiguafreda tinguem un topònim com Serra de l'Arca ja indica que des de l'edat mitjana es tenia constància que en aquella serra s'hi trobaven *arques* ("grans caixes", en la denominació de l'època), és a dir, construccions megalítiques. Aquest fet no va passar desapercebut a aquests primers investigadors. I és que, efectivament, és a la Serra de l'Arca on es van trobar les primeres restes, les més evidents per les seves dimensions. Aquesta etapa d'investigació va quedar superada amb noves referències aportades per la historiografia posterior, que va anar polint i afinant les teories primigènies.

A l'alta Vall del Congost aquest patrimoni —que tenim centrat especialment en el neolític i finals del bronze— va ser destruït, en el cas de dòlmens i cistes, per a aprofitament de les grans lloses, o bé saquejat, ja fa molts anys. Les prospeccions sense rigor científic o l'espoliació directa del jaciment van causar importants alteracions del subsòl que van impedir excavacions metòdiques posteriors. D'alguns se'n conserven restes. D'altres no en queda res. Només les referències que han perviscut

d'aquells primers excursionistes científics de començaments de segle xx com Josep Gudiol, Fortià Solà o, anys més tard, Ricard Batista, han permès completar o refer sobre plànol estructures d'aquells monuments.

Per tots aquests motius m'és grat de poder presentar aquest llibre. Un treball necessari per a entendre i comprendre millor el nostre patrimoni més antic. Francesc Casanellas, amb qui vaig poder resseguir i retrobar restes megalítiques que havien quedat oblidades, porta molts anys d'estudi i d'investigació sobre aquesta part tan important del nostre passat. Com a caminador inesgotable ha trepitjat cada racó del nostre entorn i uneix la seva formació i metodologia d'home de ciència, amb la passió i el coneixement sobre aquesta etapa de la prehistòria. El tractament que hi ha donat, que ha anat més enllà de les estructures dolmèniques, incorporant-hi necròpolis, inscultures o gravats sobre pedra, ha permès actualitzar i posar en valor aquesta part del patrimoni mercès a la tasca de recopilació i inventari a què es dedica des de fa anys i que li agraïm ben sincerament.

És un privilegi, doncs, comptar amb la constància i detall amb què l'autor ha treballat aquest àmbit, que ha anat investigant amb l'ajuda d'especialistes als quals ha donat a conèixer totes les troballes i les interpretacions pertinents que li han permès donar solidesa a les conclusions a què ha arribat i que exposa al llibre.

Persones sabedores de l'aplec de dades que anava confegint li van demanar poder-ho llegir, fet que es va traduir en algun exemplar imprès d'aquelles primeres versions. De manera metòdica, l'autor ha actualitzat el recull a mesura que n'anava modificant el contingut o hi anava aportant més dades. Amb tot, calia que aquest volum documental tingués cos i forma. Des de l'Ajuntament vam creure que el patrimoni estudiat i la qualitat de l'obra s'havien de publicar en un format actual i amb un tractament com el que l'autor hi ha sabut donar.

També volem afegir que la recerca constant i les noves dades que es van trobant han condicionat que fins a darrera hora s'estigués millorant el contingut de l'obra. El renovat interès que aquesta etapa del neolític ha assolit darrerament augura noves dades i actualitzacions posteriors del que s'ha aplegat fins avui. El present llibre ja aporta novetats i incorpora documentació sobre les troballes més recents.

Que aquesta riquesa, ara tan ben catalogada, serveixi d'estímul per a nous estudis i aquest patrimoni mil·lenari pugui ser preservat per a generacions futures.

Miquel Parella
Alcalde d'Aiguafreda

SUMARI

INTRODUCCIÓ 14

1. DÒLMENS, PARADÒLMENS, CISTES 16

1.1 DOLMEN SIMPLE DE CRUÏLLES O DE CAL CABRER 17

1.2. DOLMEN SIMPLE DE CASANOVA DE CAN SERRA 19

1.3. GALERIA CATALANA DEL SERRAT DELS MOROS O SERRA DE L'ARCA I 20

1.4. GALERIA CATALANA DE LA COSTA DE CAN BRULL O SERRA DE L'ARCA II 23

1.5. TOMBA DEL SERRAT DE PUIGVENTÓS 25

1.6. CAIXA MEGALÍTICA DE LA CREU DE PARRÒQUIA O DE CAN BRULL 26

1.7. DOLMEN SIMPLE DEL PLA DEL BOIX 27

1.8. SUPOSAT DOLMEN DEL TURÓ DE LA TORRE 29

1.9. PARADOLMEN DEL DUC 1 30

1.10. PARADOLMEN DEL DUC 2 31

1.11. DOLMEN SIMPLE DE LA TOMBA DE L'OLLIC 32

1.12. DOLMEN SIMPLE DE LA CAIXA DEL MORO 33

1.13. DOLMEN DE MIRAMBELL 35

1.14. DOLMEN SIMPLE DE LA GRIOTERA 37

1.15. FALSOS DÒLMENS 39

1.15.1. Fals dolmen de la Creu del Sastre 39

1.15.2. Dolmen de Can Brull 40

1.15.3. Abric de Sant Miquel de Canyelles 40

1.15.4. Habitacle de Can Figuera 41

1.15.5. Dolmen/Menhir del Pla de l'Ase Mort 41

1.15.6. Túmul de les Pelunques 42

1.15.7. Refugi de Puig-agut 43

1.15.8. Barraca de Puigponent 44

1.15.9. Fals dolmen al Turó de la Taquilla 45

2. NECRÒPOLIS I TOMBES 46

2.1. TOMBA DEL BRUGUER 47

2.2. TOMBES DE COLLDERAMONA 47

2.2.1. Tomba de Collderamona 1 48

2.2.2. Tomba de Collderamona 2 49

2.3. NECRÒPOLIS DE CAN BAUCELLS 50

2.3.1. Sepulcre de Balenyà 50
2.3.2. Tomba de Mas Tarabau 51
2.4. TOMBES FALSES O NO PREHISTÒRIQUES 53
2.4.1. Tomba a Casanova de Can Serra 53
2.4.2. Tomba del Turó dels Moros 54
2.4.3. Necròpolis del Brullet 55

3. JACIMENTS 56
3.1. JACIMENT DEL BRULLET 56
3.2. TURÓ DE MONTGRÒS 61

4. COVES I BALMES 64
4.1. ABRIC DE CASANOVES 65
4.2. BALMA DE LES CREUS 66
4.3. COVA DE ROQUEROLS 67
4.4. ABRIC DEL TORRENT D'EN VILA 69
4.5. COVA DE L'OCELL 70

5. MENHIRS 72
5.1. MENHIR DE CAN GARRIGA, DE PERAFITA O DE SANTA MADRONA 73
5.2. MENHIR DE LA PEDRA DRETA DE VALLDANEU 75
5.3. MENHIRS DUBTOSOS 77
5.3.1. Llosa de Castellar 77

6. GRAVATS RUPESTRES 78
6.1. ROCA AMB GRAVATS AL PLA DE L'ASE MORT 85
6.2. ROQUES AMB CASSOLETA AL PLA DEL CLOT 86
6.3. ROQUES AMB CASSOLETES AL PLA DEL GINESTAR 87
6.4. GRANS ROQUES AMB PETRÒGLIFS AL PLA DE LA CALMA 89
6.5. ROQUES AMB CASSOLETES AL TURÓ DE LA TORRE 90
6.6. ROCA AMB CASSOLETA I REGUERÓ A PEDRES BLANQUES 92
6.7. L'ESTELA DEL PLA DE LA CALMA 93
6.7.1. Sitja de Llop 96
6.8. CASSOLETES AL BELLVER I A L'AGUSTÍ 98
6.9. ROQUES AMB INSCULTURES AL BELLIT 99
6.10. ROCA DE L'AMORRIADOR (BALMA DE LES CREUS) 101

6.11. LLOSA DEL COLLET DE LA FONT 104
6.12. ROCA AMB CASSOLETA I CREU AL COLLET DE LA FONT 105
6.13. ROQUES AMB CASSOLETES A LA CASETA 106
6.14. CASSOLETA AL PUIG PEDREGÓS 108
6.15. LA ROCA DELS AUBATS 109
6.16. ROQUES AMB PETRÒGLIFS ALS FONDRATS 111
6.17. ROCA AMB UNA GRAN CREU SOBRE LA BALMA-REFUGI DEL SERRAT DELS ABELLS 113
6.18. PETRÒGLIFS ALS QUATRE CAUS 114
6.19 CASSOLETES AL NORD DEL PLA DE LES BRUGUES 115
6.20. ROCA AMB GRAVATS A LA PERERA 116
6.21. ROCA AMB DUES CREUS A LA CODINA 118
6.22. ROCA AMB SIS CREUS A LA CODINA. 119
6.23. PETRÒGLIFS AL TURÓ DE LA TAQUILLA 120
6.24. CASSOLETES I CREUS MODERNES O NATURALS 122
6.24.1. Cassoletes modernes i naturals 122
6.24.2. Creus modernes 124
6.25. GRAVATS RUPESTRES ALS CINGLES DE BERTÍ 125

7. MATERIAL DISPERS 126
7.1. DESTRAL DEL PUJOL 126
7.2. DESTRAL DE PEDRA POLIDA DE LA CASTANYA 127
7.3. RASCADOR DE SÍLEX DE CAN BRULL 127

8. JACIMENTS DE SÍLEX 128
8.1. JACIMENT DE SÍLEX DE LA SALA 129
8.2. JACIMENTS DE SÍLEX INEXISTENTS 130

9. CRONOLOGIA 132

10. MAPES 134

COL·LABORADORS 140

BIBLIOGRAFIA 142

INTRODUCCIÓ

Aquest document pretén ser un catàleg actualitzat de les restes prehistòriques del voltant d'Aiguafreda. Inclou restes noves, trobades últimament, però també es descataloguen algunes suposades restes prehistòriques. He intentat corregir errors i fer una mica d'història. Hi he inclòs megàlits que es troben als termes veïns del Brull, Seva, Centelles, Sant Martí de Centelles, Tagamanent i també de Balenyà, que formen part del conjunt dels dòlmens de la Serra de l'Arca o són a prop d'Aiguafreda, a menys de 8 km en línia recta del poble.

Els megàlits més antics d'aquesta zona (galeries catalanes) són del neolític final o calcolític antic (grup de Véraza [Verasan], 3000-2700 aC) i els més recents (dòlmens simples), del calcolític recent (grup Campaniforme, 2700-2200 aC) o de l'edat del bronze inicial (2200-1800 aC) amb reutilitzacions fins a finals de l'edat del bronze, al llarg del II mil·lenni aC.

Hi he inclòs quasi totes les cassoletes i creus que he pogut inventariar, malgrat sospitar que en alguns casos poden ser d'època històrica, preferint que no es perdés el patrimoni i deixant la feina de datació als experts.

Aquest ric patrimoni va ser molt destruït. L'altiplà de la Serra de l'Arca era un lloc on els constructors i picapedrers anaven a buscar pedres, i els dòlmens i muralles ibèriques n'eren una bona font. A més, molts sepulcres van ser excavats per cercadors de tresors, que com a mínim en treien les destrals de sílex, conegudes com a "pedres de llamp", perquè es creia que tenien el poder de protegir dels llamps.

Alguns arqueòlegs que van excavar els dòlmens també van contribuir a malmetre'ls, atès que tenien més interès a extreure'n material que no pas a conservar-ne l'estructura.

L'ordre d'exposició de cada apartat segueix un possible recorregut de les restes.

Coordenades:

En indicar les coordenades, especialment les UTM (les utilitzades en aquest escrit), és imprescindible assenyalar el sistema de referència usat. El sistema de referència universal més utilitzat actualment és el WGS84 (*World Geodetic System 1984*), revisat el 2004 i que utilitzen la majoria de navegadors GPS.

A Europa, fins fa poc es feia servir l'ED50 (*European Datum 1950*), definit després de la Segona Guerra Mundial. A partir del 2008 ha estat substituït per l'ETRS89 (*European Terrestrial Reference System 1989*). Aquest sistema de referència és quasi equivalent al WGS84, però contempla la deriva continental a partir del 1989 i permet precisions de l'ordre del centímetre. Les diferències amb el sistema WGS84 no arriben al mig metre, cosa que no té importància en el nostre cas.

A partir del gener del 2012 no s'hauria de fer cap projecte nou en ED50. La diferència entre ETRS89 i ED50 pot ser de l'ordre d'uns 200 m. Malauradament, en molt llocs, fins i tot oficials, no s'indica el sistema de referència.

La precisió de les coordenades indicades a continuació és d'uns 5 m, i la de l'altitud, d'uns 10 m.

Fites topogràfiques, banderoles o jalons:

Els que apareixen a les fotografies són d'1 m i tenen divisions cada 10 cm.

1
DÒLMENS, PARADÒLMENS, CISTES

Els dòlmens són llocs d'enterrament, generalment col·lectiu, però n'hi ha de petits, individuals, normalment en forma de cista. La majoria de dòlmens tenen entrada lateral. S'acostumen a anomenar *cistes* o *caixes megalítiques* quan l'entrada és superior, traient una o diverses lloses que fan de tapa. Un paradolmen aprofita una cavitat natural, més o menys arranjada.

Generalment els dòlmens estaven coberts fins al nivell superior amb un túmul de pedres o terra. Sovint el túmul estava limitat per un cercle de pedres clavades a terra (cromlec). El túmul permetia arrossegar les lloses fins a dalt. L'erosió o l'acció humana han fet desaparèixer la major part dels túmuls i n'han deixat només vestigis. Les lloses superiors que tapen el dolmen acostumen a faltar, a vegades perquè s'han trencat, però sovint perquè han estat retirades per buscar material a l'interior o per usar-les com a material de construcció.

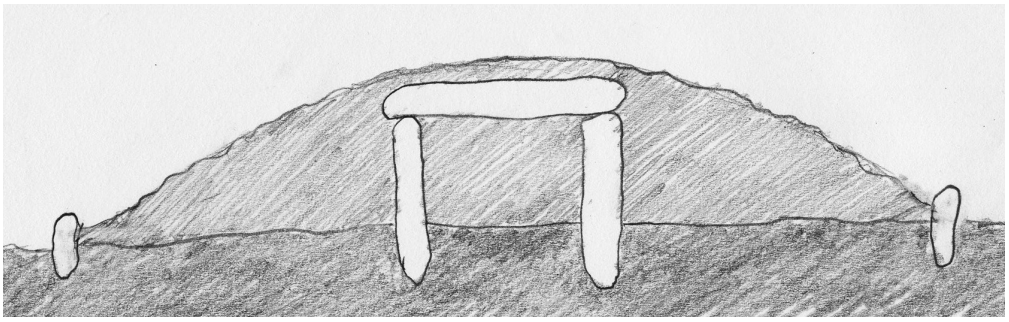

Fig. 1.
Estructura típica d'un dolmen

1.1 DOLMEN SIMPLE DE CRUÏLLES O DE CAL CABRER

Coordenades: ETRS89 31N 438591 4625662 708 m.

Terme d'Aiguafreda. Dolmen simple, prop de la cruïlla dels camins de Vilargent i de les Pinedes, a 435 m a l'est del castell de Cruïlles. També és conegut com a dolmen de Cal Cabrer, denominació que sembla més correcta ja que es refereix a una masia en ruïnes a només 70 m al sud. Va ser trobat pel rector d'Aiguafreda, Mn. Sebastià Junyer. Ja està documentat en el llibre de Fortià Solà [28]. Mesurava 3,40 m de llargada × 1,70 m d'amplada × 1,30 m d'alçària. Hi ha restes del túmul. Estava format per dues grans lloses laterals i una de capçalera (dolmen simple, cambra pirinenca). La llosa superior estava trencada i era a dins del dolmen però el Centre Excursionista de Vic, en la visita del 23 i 24 de maig del 1917, la va treure i en va escampar els trossos per l'entorn [14] perquè els interessava més portar material cap al Museu Episcopal de Vic que no pas la conservació del patrimoni *in situ*. L'any 1963 Batista el va estudiar i en va recomanar la reconstrucció [5]. Tanmateix no es va fer res, al contrari, la llosa de capçalera ha desaparegut i, segons un informant, la van utilitzar de barbacana en una casa d'Aiguafreda. Al dolmen s'hi van trobar restes òssies, ceràmica i discos d'ossos perforats. El maig del 1920, el Centre Excursionista de Vic hi va anar de tornada durant una visita a Aiguafreda de Dalt i encara hi van trobar peces de collaret d'os [15].

Va ser reexcavat el 2005 per Estrats, S. L. per encàrrec de l'Ajuntament d'Aiguafreda, però encara se'n desconeixen els resultats. La tardor del 2015 l'Ajuntament va fer una neteja de l'entorn i hi va col·locar un plafó explicatiu. Ara es veu molt millor el que queda del túmul (fig. 7).

Fig. 2. El dolmen de Cruïlles el 1923 [9]

Fig. 3. El dolmen de Cruïlles el 2012. (Foto: F.C.)

Fig. 5. El dolmen de Cruïlles en el manuscrit de J. Gudiol [16]

Fig. 4. Peces de collaret trobades al dolmen de Cruïlles. (Foto: F.C., 2013)

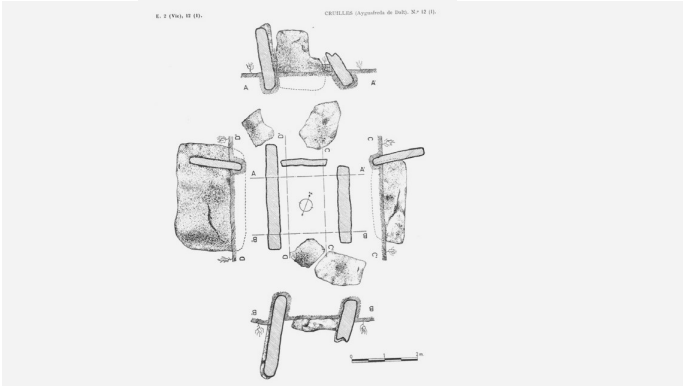

Fig. 6. Plànol del dolmen de Cruïlles de Batista [5]

Fig. 7. El dolmen de Cruïlles el 2016, després de la neteja de l'entorn. (Foto: F.C.)

1.2. DOLMEN SIMPLE DE CASANOVA DE CAN SERRA

Coordenades: ETRS89 31N 439256 4625610 813 m.

Prop del camí d'Aiguafreda al Brull. Terme d'Aiguafreda. La primera notícia de l'existència d'aquest dolmen la vaig tenir del meu germà Pere l'any 1978, però no va ser documentat fins al 1992, quan Lluís Vila el va trobar i el va incorporar a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya [32]. Està adossat a les ruïnes de Casanova de Can Serra. Només en queden dues lloses laterals i una de capçalera. Se suposa que era un dolmen que va ser respectat en fer la masia. No seria un cas únic: els dòlmens de Puigseslloses, a Folgueroles, i de Sant Corneli, a Tavertet, tenen una ermita al costat.

La llosa que es veu a l'esquerra fa 1,7 m de llargada i està orientada 60° a l'oest.

Fig. 8. Dolmen de Casanova de Can Serra. A la dreta, la paret de la masia. (Foto: F.C., 2018)

Fig. 9. Vista zenital parcial del dolmen de Casanova de Can Serra. (Foto: F.C. 2018)

1.3. GALERIA CATALANA DEL SERRAT DELS MOROS O SERRA DE L'ARCA I

Coordenades: ETRS89 31N 439509 4625811 831 m.

En el Serrat dels Moros. Terme d'Aiguafreda. Abans de la troballa d'aquest dolmen, es considerava que l'únic megàlit ausetà era el de Puigseslloses. Segurament va ser aquest dolmen el que va donar nom a la Serra de l'Arca. Va ser documentat per primer cop per Fortià Solà, rector d'Aiguafreda, amb el nom de "Dolmen d'Ayguafreda" en un article del 1914 [29], on n'explica la primera exploració. El va trobar atret pel nom *arca* en parlar amb un pagès, que l'hi va mostrar. El nom del Serrat dels Moros ja era una certa indicació, car en el nostre país s'atribueix als "moros" tot el que és antic. Val la pena copiar la descripció que en fa en el seu llibre [28], ja que mostra que era una galeria catalana: "És, millor dit, *era* constituït per grosses lloses de pedra, que formaven una cambra rectangular, coberta per altres lloses semblants, d'uns 3 metres de llargada per 1,70 m d'amplada i 1,80 m d'elevació. Un petit i baix corredor deixava penetrar a l'interior, i un túmulus d'uns 10 m de diàmetre, fet de terra i rengleres de pedres dretes en degradació, protegia tota la construcció." El 1915 el Centre Excursionista de Vic el va excavar i s'hi va trobar molt material: una gran quantitat d'ossos humans, ceràmica i un ganivet de sílex de 32 cm de llarg, el més gran trobat a Catalunya, que actualment és al Museu Episcopal de Vic (fig. 12). Com s'aprecia en les fotos i plànols, les lloses laterals havien caigut cap a dins i la llosa de sobre estava trencada. En la fig. 14 hi ha el dibuix de la possible estructura del dolmen original.

Fig. 10. Dolmen del Serrat dels Moros, amb Fortià Solà [6]

Solà diu "era" perquè, com diuen Colomines i Gudiol, va ser "barroerament destruït, al cap de poc, pel propietari del terreny" [9]. Després de la primera prospecció pensaven fer una excavació més completa, però no s'hi va ser a temps. El propietari de Can Serra de l'Arca i del terreny on era el dolmen el va desmuntar i el va reexcavar. Segons Fortià Solà, el propietari que el va acompanyar a la primera expedició era Frederic Vilademunt. Colomines [9] diu que el propietari era Jaume Serradelarca. Crec que Solà es confon amb el segon cognom del propietari Jaume Serradelarca Vilademunt. Frederic Serradelarca, el seu fill, llavors de 35 anys[1], va ser qui el va acompanyar. El 18 d'octubre del 1915, Jaume Serradelarca acudia al Jutjat Municipal d'Aiguafreda per demandar el seu fill Frederic. El problema

Fig. 11. Manuscrit de Josep M. Gudiol amb el croquis del dolmen del Serrat dels Moros i les principals troballes [16]

Fig. 12. Ganivet de sílex del Serrat dels Moros. (Foto: F.C., 2013)

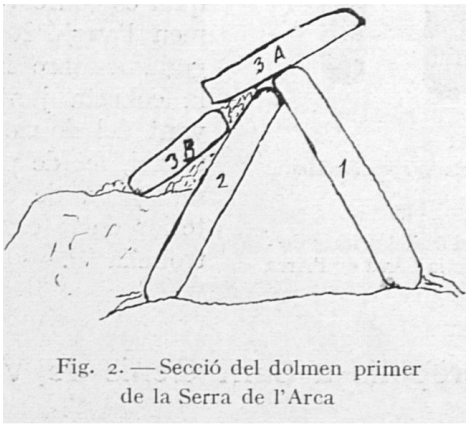

Fig. 2. — Secció del dolmen primer de la Serra de l'Arca

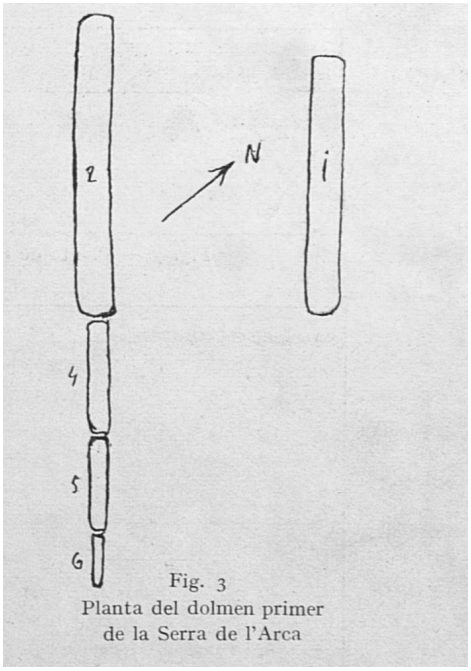

Fig. 3
Planta del dolmen primer de la Serra de l'Arca

Fig. 13. Secció i planta del dolmen del Serrat dels Moros, segons Bosch Gimpera [6]

[1] Dades obtingudes del registre de naixements de l'Ajuntament d'Aiguafreda. Un fill de Frederic Serradelarca, Pere, va ser el tristement cèlebre *Matagossos*.

era dictaminar a qui corresponia el material trobat, si a l'amo de la casa o a qui el va trobar, el seu fill. Més tard van fer donació de part del material trobat al Museu Episcopal de Vic, però una part se la van quedar [9] i s'ha perdut [5]. No se sap on van anar a parar les lloses, excepte una que encara hi queda i una altra que, cap a l'any 1965, es va fer servir per a fer un banc davant la casa dels masovers de Can Brull (fig. 15)[2]

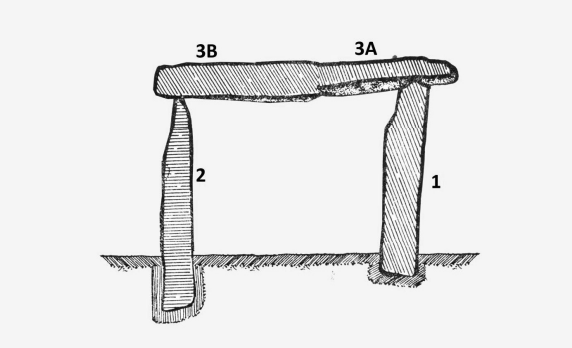

Fig. 14. Reconstrucció del dolmen del Serrat dels Moros a partir dels dibuixos de la fig. 12 i de les fotos

Fig. 15. Una llosa del dolmen del Serrat dels Moros a Can Brull. (Foto: F.C., 2012)

Fig. 16. El dolmen del Serrat del Moros el 2012. (Foto: F.C.)

[2] Informació facilitada per Josep Casasas, que va ajudar al trasllat de la llosa.

El llibre complet es pot adquirir a

Llibreria de la Diputació
Av. Diagonal, 393
08008 Barcelona

https://llibreria.diba.cat/cat/
llibreria@diba.cat
93 402 25 00